

URSZULA BALON, JOANNA DZIADKOWIEC, TADEUSZ SIKORA

RZETELNOŚĆ NARZĘDZIA FRL (FOOD RELATED LIFESTYLES) W POLSKIM ŚRODOWISKU KULTUROWYM

Streszczenie

Polski dorobek naukowy związany z badaniem zwyczajów i preferencji żywieniowych jest obszerny i zróżnicowany, a postępująca globalizacja powoduje coraz większe zainteresowanie międzykulturowymi analizami porównawczymi. W celu uzyskania wiarygodnych wyników takich porównań konieczne jest stosowanie zestandaryzowanych narzędzi, walidowanych międzykulturowo. Jednym z takich narzędzi jest FRL (Food Related Lifestyles) – narzędzie do badania preferencji zwyczajów i preferencji żywieniowych, zaprojektowane w celu dokonywania porównań pomiędzy różnymi kulturami czy krajami. Większość krajów europejskich została przebadana za pomocą FRL. Dowiedziono, że narzędzie jest wystarczająco odporne na różnice kulturowe i może być stosowane do badań porównawczych.

Celem niniejszej pracy było sprawdzenie, czy narzędzie FRL jest rzetelną skalą pomiarową, która może być zastosowana w polskim środowisku kulturowym. Celem dodatkowym było sprawdzenie, czy sposób zbierania danych (wywiad osobisty i ankieta on-line) ma wpływ na rzetelność badania.

Zastosowano dwie metody zbierania danych (wywiad osobisty i ankieta on-line) W przypadku wywiadu osobistego zastosowano schemat dwustopniowego doboru warstwowego. Jednostką doboru pierwszego stopnia było miejsce zamieszkania (województwo), jednostką doboru drugiego stopnia była liczba gospodarstw domowych. Ankieta on-line była dostępna bez ograniczeń i mogły ją wypełniać wszystkie zainteresowane osoby. Uzyskano odpowiedzi od 948 osób z terenu wszystkich województw w Polsce oraz ze wszystkich grup demograficznych. Rzetelność została oceniona za pomocą współczynnika Alpha Cronbacha zgodnie z metodą zaproponowaną przez Grunerta i wsp.

W wyniku analizy stwierdzono, że w przypadku konstruktów dotyczących motywów zakupowych oraz sposobów przygotowywania posiłków rzetelność skali jest stosunkowo mała, jednak rzetelność narzędzia FRL dla Polski oraz jego przydatność do porównań międzykulturowych została potwierdzona.

Słowa kluczowe: rzetelność, porównania międzykulturowe, Food Related Lifestyles (FRL), zwyczaje żywieniowe, zachowania konsumenta

Wprowadzenie

Ogół czynności, działań i sposobów postępowania jednostki, które mają na celu zdobycie środków zaspokojenia potrzeb i ogół sposobów wykorzystania tych środków zostały przez Szczepańskiego [cyt. za 18] określone mianem zachowań konsumenta. Na zachowania konsumentów na rynku żywności wpływ ma wiele czynników, m.in. dostępność artykułów spożywczych, ich cena, sposób przekazywania informacji o produktach a także warunki otoczenia przyrodniczego, społeczno-kulturowego i ekonomicznego. Pod wpływem prowadzonych działań edukacyjnych (kampanie reklamowe, chęć zdrowego odżywiania i in.) konsumenci żywności zmieniają swoje zachowania i preferencje. Coraz częściej cenią produkty, które nie tylko zaspokajają potrzebę głodu, ale wpływają również korzystnie na zdrowie, a także przyczyniają się do odczuwania przyjemności z konsumpcji [18].

Pomiar i badanie zwyczajów żywieniowych od dawna znajdowały się w centrum zainteresowania zarówno badaczy, jak i przedsiębiorstw oferujących produkty i usługi związane z zaspokajaniem potrzeb żywieniowych. Tematyką zajmowano się m.in. w medycynie, marketingu, reklamie, opracowywaniu strategii czy w segmentacji rynku. Literatura przedmiotu obejmuje wiele publikacji dotyczących zachowań konsumentów na rynku żywnościowym. Są to zarówno rozważania teoretyczne, jak i wyniki badań. Badania dotyczące zwyczajów i zachowań żywieniowych w Polsce prowadzone są w różnych aspektach, m.in. analizowane są czynniki ekonomiczne, czynniki socjologiczne, uwarunkowania psychologiczne i działania marketingowe, które stosowane są przez przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego i jednostki handlowe [17, 36]. Analizy dotyczą także czynników socjodemograficznych (płeć, wiek, dochody) [24, 26, 27]. Odnoszą się również do okresu dzieciństwa, który ma szczególne znaczenie w kształtowaniu nawyków żywieniowych, a tym samym zdrowia. [20, 22, 33]. Prowadzone są badania dotyczące wpływu nawyków żywieniowych na występowanie i rozwój chorób, m.in. próchnicy [34], cukrzycy [39], chorób układu krążenia [28], anoreksji [25], nadwagi i otyłości zarówno u dorosłych [37, 38], jak i u dzieci i młodzieży [23]. Jak wynika z badań prowadzonych przez CBOS [38] i IPSOS [37], dotyczących nawyków żywieniowych, Polacy najczęściej stołują się w domu, nieliczni – poza domem lub zamawiają gotowe posiłki do domu.

Na podstawie badań dokonywana jest próba segmentacji konsumentów żywności. GfK Polonia [35] wyróżniła 5 typów konsumentów, natomiast na podstawie raportu "Polska Kulinarnie" [4] polskich konsumentów podzielono ze względu na zwyczaje dotyczące przygotowywania i spożywania posiłków, a także stosunku do technologii mobilnych, również na 5 segmentów. W raporcie opracowanym przez IPSOS [29] podano segmentację z uwzględnieniem kryteriów zakupu produktów spożywczych, przyrządzania posiłków oraz stosunku do zdrowia i odżywiania. Po przeanalizowaniu każdego segmentu przedstawiono profil konsumenta. Analizowane są również opinie

konsumentów o żywności prozdrowotnej, ekologicznej, wygodnej, funkcjonalnej, tradycyjnej, innowacyjnej oraz zawierającej organizmy genetycznie zmodyfikowane [1, 19, 40].

Zwyczaje żywieniowe uzależnione są od kultury, religii i przynależności narodowej, a także uwarunkowań ekonomicznych. Dlatego też dokonuje się porównania zwyczajów żywieniowych Polaków (lub wybranych grup) ze zwyczajami żywieniowymi innych narodów [9, 21], np. z krajów Unii [36]. Porównania te dowodzą, że na rynku produktów spożywczych występują symptomy zbliżania się wzorców zachowań nabywców z Polski do nabywców z innych krajów Unii, następuje systematyczne przenikanie europejskich i pozaeuropejskich zachowań i zwyczajów (m.in. promowanie zdrowego żywienia), jednak nadal występują różnice kulturowe [17].

Analiza polskiego dorobku naukowego z omawianego zakresu wskazuje, że każdy z ośrodków badawczych stosuje własne metody i narzędzia, co sprawia, że z jednej strony dorobek w dziedzinie zwyczajów żywieniowych Polaków jest bogaty i zróżnicowany, z drugiej zaś znacznie utrudnione jest wykonywanie badań porównawczych. Postępująca globalizacja gospodarki generuje zainteresowanie skutecznym badaniem preferencji konsumentów różnych narodowości, czy też pochodzących z różnych kręgów kulturowych. Jest to szczególnie istotne dla organizacji, które na tej podstawie mogą w większym stopniu dopasowywać swoje produkty do potrzeb coraz bardziej zróżnicowanych rynków docelowych.

Jednym z narzędzi, które zostało opracowane w celu międzykulturowych porównań w zakresie zwyczajów żywieniowych jest FRL (*Food Related Lifestyles*) – pierwsze narzędzie bazujące na podstawach teoretycznych, w stosunku do którego przeprowadzono walidację potwierdzającą jego użyteczność w badaniach międzykulturowych na różnice kulturowe. FRL było pierwszym narzędziem badania zwyczajów żywieniowych związanym ściśle z teoretycznymi podstawami zachowań konsumenckich. Wynikiem takiego podejścia była przede wszystkim próba nowego zdefiniowania pojęcia „lifestyle” (styl życia), stanowiącego trzon zaproponowanego narzędzia. Jego twórcy stwierdzili, że istotą tego pojęcia jest to, że „styl życia” kształtuje się poprzez połączenie sytuacji percepcyjnych związanych z postrzeganiem poszczególnych produktów z coraz bardziej abstrakcyjnymi kategoriami poznawczymi i w końcowym efekcie z osobistymi wartościami [12]. W wyniku wielostopniowej analizy ww. składowych stylu życia stworzono narzędzie badawcze, stanowiące uporządkowaną strukturę, której podstawą jest 5 obszarów (konstruktów badawczych). Każdy konstrukt składa się z 2 ÷ 6 wymiarów (łącznie 23 wymiary FRL), w skład każdego wymiaru wchodzi natomiast po 3 stwierdzenia (łącznie 69 stwierdzeń) [31]. Głównym celem twórców narzędzia FRL było umożliwienie porównań międzykulturowych w zakresie zwyczajów żywieniowych, dlatego pierwszym, zasadniczym krokiem weryfikacji rzetelności narzędzia, zastosowanym przez jego twórców, była jego walidacja międzykulturowa.

W chwili obecnej narzędzie może być zatem skutecznie stosowane w przypadku krajów, dla których wykazano jego skuteczność, m.in. w Wielkiej Brytanii [5,13, 30], w Danii [5, 7, 15], we Francji [5, 16], w Niemczech [5, 14, 16] czy w Hiszpanii [6], można więc przypuszczać, że będzie także adekwatne w polskich warunkach kulturowych.

Ze względu na podstawy teoretyczne, potwierdzone wynikami badań empirycznych, wielu badaczy pomija etap weryfikacji rzetelności narzędzia, zakładając, że dotychczas przeprowadzone analizy są wystarczającym dowodem na adekwatność narzędzia. Należy jednak pamiętać, że pomimo współpracy międzynarodowej przy tworzeniu narzędzia FRL, powstało ono jednak w określonym kręgu kulturowym, przy użyciu pojęć, znaczeń i symboli charakterystycznych dla języka, w którym zostało opracowane. Dlatego, pomimo wielokrotnej weryfikacji narzędzia w różnych środowiskach kulturowych, zastosowanie skali pomiarowej w innym środowisku może spowodować zafałszowanie wyników, których źródłem mogą być np. różne wskaźniki używane do oceny tych samych zjawisk, różne znaczenia tych samych symboli i wartości czy też różnice zdeterminowane sposobem opisywania zjawisk charakterystycznych dla różnych języków. W związku z tym, określenie przydatności narzędzia pomiarowego w nowych warunkach wymaga zbadania jego rzetelności. Rzetelność jest miarą tego, w jakim stopniu wynik testu oddaje rzeczywistą wartość badanej cechy, a w jakim pomiar ten jest zakłócony przez błąd pomiaru pochodzący z różnych źródeł [8].

Pozytywna walidacja narzędzia FRL dla populacji polskiej przyczyniłaby się do osiągnięcia dwóch korzyści:

- zastosowania zestandaryzowanego narzędzia,
- systemowej analizy zwyczajów żywieniowych w obrębie populacji polskiej, a w dalszej kolejności do dokonania porównań międzykulturowych na bazie wyników uzyskanych w innych krajach.

Celem pracy było:

1. Sprawdzenie, czy narzędzie FRL jest rzetelną skalą pomiarową, która może być zastosowana w polskim środowisku kulturowym.
2. Sprawdzenie, czy sposób zbierania danych (wywiad osobisty i ankieta on-line) ma wpływ na rzetelność badania.

Material i metody badań

Na podstawie studiów literaturowych oraz wyników badań przeprowadzonych w innych krajach, sformułowano hipotezy:

- H1: Rzetelność narzędzia FRL dla nowego środowiska kulturowego, jakim jest populacja polska, będzie wysoka; współczynnik Alpha Cronbacha nie będzie mniejszy niż 0,7.

- H2: Rzetelność cząstkowa narzędzia FRL dla nowego środowiska kulturowego, jakim jest populacja polska, będzie wystarczająca [7, 12, 30], co oznacza, że:
 - a) dla przynajmniej trzech z pięciu konstruktów badawczych współczynnik Alfa Cronbacha nie będzie mniejszy niż 0,5;
 - b) w pozostałych konstruktach badawczych współczynnik Alfa Cronbacha może być nieznacznie niższy, jednak nie mniejszy niż 0,4;
- H3: Sposób zbierania danych nie ma wpływu na rzetelność narzędzia FRL: różnice pomiędzy współczynnikami Alfa Cronbacha dla wszystkich danych zebranych w trakcie a danymi zebranymi za pomocą wywiadu osobistego oraz zebranymi z wykorzystaniem ankiety on-line będą mniejsze niż 0,1 (zarówno dla całego narzędzia, jak i dla poszczególnych konstruktów badawczych).

Polska wersja narzędzia badawczego została utworzona na podstawie angielskojęzycznej wersji kwestionariusza zaproponowanej przez twórców metody [12] i stosowanej we wszystkich dotychczasowych badaniach przeprowadzonych z wykorzystaniem narzędzia FRL. Tłumaczenie i testowanie kwestionariusza odbywało się w kilku etapach. Pierwsza polska wersja [11] została przedstawiona do dyskusji specjalistom z branży. Następnym krokiem była analiza językowa przeprowadzona przez osoby, które posługują się biegle zarówno językiem polskim, jak i angielskim. W wyniku konsultacji powstała wersja kwestionariusza, która była testowana w trakcie badań pilotażowych. Po analizie wyników badań pilotażowych wprowadzono w kwestionariuszu szereg zmian dotyczących strony językowej pytań, a także jedną zmianę merytoryczną, polegającą na dodaniu jednego pytania [2]. Ostatnim etapem tworzenia narzędzia badawczego było przetestowanie zaadaptowanego kwestionariusza na zróżnicowanej grupie respondentów – w wyniku tego badania nie dokonano dalszych zmian w formularzu badawczym [3]. Ostateczna wersja kwestionariusza FRL w polskiej wersji językowej składała się więc z 70 stwierdzeń definiujących zwyczaje żywieniowe, które opisują 23 wymiary związane ze zwyczajami żywieniowymi zgrupowanymi w 5 obszarach. Respondenci odpowiadali na pytania i wyrażali stopień swojej akceptacji dla każdego z 70 stwierdzeń w skali 1 ÷ 5 (1 – całkowicie się nie zgadzam, 5 – całkowicie się zgadzam) [2].

W badaniach zastosowano dwie metody zbierania danych – wywiady osobiste oraz ankietę internetową. W celu dobrania próby do badania za pomocą wywiadu osobistego zastosowano schemat dwustopniowego doboru warstwowego. Jednostką doboru pierwszego stopnia było miejsce zamieszkania (województwo), jednostką doboru drugiego stopnia była liczba gospodarstw domowych. Wywiady prowadzono w miesiącach lipiec - wrzesień 2013 r., badania ankietowane prowadzono w miejscach, gdzie dokonywane są zakupy artykułów żywnościowych (sklepy spożywcze różnej wielkości). Badania były prowadzone jednocześnie na terenie wszystkich województw, metodą wywiadu bezpośredniego.

Ankieta w wersji elektronicznej została zamieszczona na stronie Katedry Zarządzania Jakością Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie i była dostępna dla respondentów po zakończeniu badań w terenie, tj. w miesiącach październik - grudzień 2013 r.

W trakcie pierwszej części badań (wywiad bezpośredni) zebrano 432 ankiety. Wszystkie ankiety były kompletne i kwalifikowały się do dalszej analizy. W badaniu za pomocą ankiety elektronicznej wzięły udział 552 osoby. W tym przypadku nie wszystkie kwestionariusze zostały prawidłowo wypełnione, stąd do dalszej analizy wykorzystano 516 ankiet wypełnionych poprawnie [2]. Łącznie wykorzystano 948 ankiet zawierających informacje od wszystkich założonych grup demograficznych.

Wyniki i analiza

W celu weryfikacji hipotezy badawczej H1 przeprowadzono analizę rzetelności pozycji dla wszystkich pytań wchodzących w skład narzędzia badawczego FRL. Współczynnik Alpha Crombacha dla całej skali wyniósł 0,75 (Alpha standaryzowana 0,78). Szczegółowe wyniki przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Ocena rzetelności narzędzia FRL

Table 1. Reliability assessment of FRL instrument

Nr pyt. Question No.	Treść pytania / Content of question	Alpha gdy usunięte Alpha if deleted
Z1	Informacje o produkcie są dla mnie bardzo ważne. Muszę wiedzieć, jaki jest skład kupowanych przeze mnie produktów	0,75
Z2	Czytam informacje zamieszczone na etykietach różnych produktów i na tej podstawie decyduję, który wybrać	0,75
Z3	Czytam etykiety różnych produktów, żeby wybrać produkt najlepszy dla zdrowia	0,75
Z4	Mam więcej zaufania do produktów reklamowanych niż do tych, których reklam nie widziałem(łam)	0,75
Z5	Przy zakupie produktów żywnościowych biorę pod uwagę opinie innych osób	0,75
Z6	Informacje zawarte w reklamach pozwalają mi na podejmowanie lepszych decyzji zakupowych	0,75
Z7	Nie przywiązuję zbyt dużej wagi do kupowania produktów żywnościowych, kupuję to co jest „pod ręką”	0,76
Z8	Zakupy produktów spożywczych traktuję jak rozrywkę	0,75
Z9	Robienie zakupów spożywczych sprawia mi dużą przyjemność	0,75
Z10	Lubię kupować produkty w sklepach ze „zdrową” żywnością, gdzie mogę uzyskać fachową poradę	0,75
Z11	Nie widzę sensu robienia zakupów w sklepach ze „zdrową” żywnością	0,77

Z12	Lubię wiedzieć, co kupuję, więc często zadaję pytania sprzedawcom w sklepach spożywczych	0,75
Z13	Gdy ceny produktów, które kupuję regularnie, zmieniają się, zauważam to od razu	0,75
Z14	Przeoglądam gazetki reklamowe w poszukiwaniu najkorzystniejszych ofert	0,75
Z15	Zawsze sprawdzam ceny, nawet gdy robię drobne zakupy	0,75
Z16	Z reguły ostateczną decyzję, co kupić, podejmuję dopiero w sklepie	0,76
Z17	Zawsze robię listę zakupów przed pójściem do sklepu spożywczego	0,75
Z18	Robię listę zakupów, bo to dobry sposób na uporządkowanie i ukierunkowanie zakupów	0,75
G1	Nie lubię spędzać zbyt dużo czasu na gotowaniu	0,77
G2	Lubię przygotowywać posiłki bez pośpiechu	0,75
G3	Nie przepadam za gotowaniem, cieszę się, gdy mam to za sobą	0,77
G4	Szukam sposobów, jak przyrządzić posiłki w mniej tradycyjny sposób	0,75
G5	Potrawy z kuchni innych narodów inspirują mnie do eksperymentowania w przygotowywaniu posiłków	0,75
G6	Lubię wypróbować nowe przepisy kulinarne	0,75
G7	W naszym domu często zamiast gotować, wykorzystujemy gotowe dania (pierogi, panierowane kotlety, bigos, fasolka, gotowe sosy, zupy itp.)	0,76
G8	Używam dużej ilości mrożonek	0,76
G9	Używam wielu produktów instant np. gotowych mieszanek do pieczenia ciast, zup, sosów w proszku	0,76
G10	Moja rodzina zawsze pomaga w kuchni np. przy obieraniu ziemniaków, krojeniu warzyw itp.	0,75
G11	Moja rodzina pomaga w nakrywaniu stołu, podawaniu posiłków itp.	0,75
G12	Kiedy nie chce mi się gotować, zawsze robi to ktoś z rodziny	0,75
G13	Zawsze sporządzam jadłospis na kilka najbliższych dni	0,75
G14	Zwykle nie planuję, co będziemy jeść na kolację	0,76
G15	Posiłki powinno się planować z wyprzedzeniem	0,75
G16	Zapewnienie rodzinie zdrowych posiłków jest obowiązkiem (rolą) kobiety	0,76
G17	W dzisiejszych czasach, odpowiedzialność za zakupy i gotowanie powinna być dzielona równo pomiędzy kobietę i mężczyznę.	0,75
G18	Uważam, że gotowanie to domena kobiet	0,76
S1	Czuję się dowartościowany(a), gdy inni chwalą przygotowane przez mnie posiłki	0,75
S2	Umiem gotować, jestem w tym naprawdę dobry(a)	0,75
S3	Jedzenie to ogromna przyjemność, w którą zaangażowane są wszystkie zmysły	0,75
S4	Kupuję i jem tylko te produkty, które znam	0,75
S5	Nie lubię niczego, co mogłoby zmienić mój sposób żywienia	0,76
S6	Jedząc potrawy, które znam, czuję się pewniej	0,76
S7	Jedzenie z przyjaciółmi to ważna część mojego życia towarzyskiego	0,75

S8	Posiłki są dobrą okazją do miłej, niezobowiązującej rozmowy	0,75
S9	Kiedy zapraszam znajomych na obiad/kolację, najważniejsze dla mnie jest wspólne spędzenie czasu	0,75
Q1	Zwracam dużą uwagę na to, aby produkty które kupuję były „naturalne”	0,74
Q2	Próbuję unikać produktów ze sztucznymi dodatkami	0,75
Q3	Wolę kupować „naturalne” produkty np. bez konserwantów	0,74
Q4	Jest dla mnie istotne, żeby jakość była odpowiednia do ceny	0,75
Q5	Porównuję ceny podobnych produktów (np. różnych marek), żeby wybrać ten o najlepszej jakości w stosunku do ceny	0,75
Q6	Zawsze dążę do tego, żeby uzyskać najlepszą jakość za najlepszą cenę	0,74
Q7	Znane, sprawdzone przepisy są wg mnie najlepsze	0,76
Q8	Uwielbiam testować przepisy z innych krajów	0,74
Q9	Lubię próbować nowych potraw, których nie jadłem(łam) nigdy wcześniej	0,75
Q10	Kładę nacisk na to, żeby stosować produkty ekologiczne	0,74
Q11	Kiedy tylko mam okazję, kupuję produkty pochodzące z upraw ekologicznych	0,74
Q12	Jestem gotowy(a) zapłacić więcej za produkty ekologiczne	0,75
Q13	Ważne jest dla mnie, aby delektować się posiłkiem	0,74
Q14	Dobre jedzenie jest dla mnie ważne zarówno na co dzień, jak i od święta	0,74
Q15	Lubię smacznie zjeść	0,75
Q16	Wolę świeże produkty od mrożonych i konserwowych	0,75
Q17	Jest dla mnie bardzo ważne, aby żywność była jak najmniej przetworzona	0,74
Q18	Wolę kupować mięso i warzywa świeże niż mrożone	0,75
Q19	Wolę kupować mięso i warzywa świeże niż w puszkach	0,75
K1	Podjadam, nawet gdy nie czuję głodu, dlatego nie jestem głodny(a) w porach posiłków	0,76
K2	W naszym domu podjadanie zastąpiło stałe pory posiłków	0,76
K3	Jem zawsze, gdy tylko poczuję głód, nie czekam na pory posiłków	0,76
K4	Jedzenie poza domem jest stałym elementem naszych zwyczajów żywieniowych	0,75
K5	Lubię wspólne wyjścia na obiad z moją rodziną i przyjaciółmi	0,75
K6	Często spotykam się z przyjaciółmi, żeby zjeść zwyczajny, łatwy w przygotowaniu obiad	0,75

Źródło: opracowanie własne / Source: The authors' own study

Z przeprowadzonej analizy wynika, że rzetelność skali zastosowanej w ramach narzędzie FRL została zweryfikowana pozytywnie. Ponadto stwierdzono, że zaproponowana skala jest spójna wewnątrznie i wszystkie zastosowane pytania są skorelowane ze skalą w podobnym stopniu, a usunięcie któregośkolwiek z pytań nie wpłynęłoby znacząco na zwiększenie wartości współczynnika Alpha Cronbacha. W związku z tym

można uznać, że hipoteza H1, dotycząca rzetelności zastosowanej skali FRL dla środowiska kulturowego, jakim jest populacja polska, została zweryfikowana pozytywnie.

Można jednak zaobserwować, że ze skalą w najmniejszym stopniu są skorelowane pytania wchodzące w skład konstruktów „Sposoby przyrządzania posiłków” – po usunięciu pytania G1 lub G3 analizowany współczynnik wzrósłby do 0,77, natomiast po usunięciu jednego z pytań G7, G8, G9, G14, G16 lub G18 – do 0,76. Podobny skutek można byłoby osiągnąć w przypadku pytań wchodzących w skład konstruktów: „Sytuacje konsumpcyjne” (trzy pytania – K1, K2, K3), „Sposoby robienia zakupów” (trzy pytania – Z7, Z11, Z16), „Motywy zakupowe” (dwa pytania – S5, S6) i „Aspekty jakościowe” (jedno pytanie – Q7). Na podstawie powyższych analiz można zatem uzupełnić hipotezę H2b o założenie, że konstrukt badawczy, w którym współczynnik Alpha Cronbacha osiągnie najniższą wartość, będzie prawdopodobnie konstrukt „Sposoby przyrządzanie posiłków”, potencjalnie problematyczna może być też rzetelność częściowa obliczona dla konstruktów „Sytuacje konsumpcyjne” i „Motywy zakupowe”. W celu weryfikacji hipotezy badawczej H2 przeprowadzona została analiza rzetelności pozycji osobno dla każdego z pięciu konstruktów badawczych metody FRL. Wyniki analizy przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2. Współczynniki Alpha Cronbacha dla konstruktów badawczych FRL

Table 2. Cronbach's Alpha indices for research constructs of FRL

Konstrukt badawczy FRL FRL constructs	Nr pytania Question No.	Współczynnik Alpha Cronbacha Cronbach's Alpha Index
I. Sposób robienia zakupów Ways of shopping	Z1-Z18	0,60
II. Sposób przyrządzania posiłków Cooking methods	G1-G18	0,43
III. Motywy zakupowe Purchasing motives	S1-S9	0,48
IV. Aspekty jakościowe Quality aspects	Q1-Q19	0,85
V. Sytuacje konsumpcyjne Consumption situations	K1-K6	0,56

Źródło: opracowanie własne / Source: The authors' own study

Z danych zamieszczonych w tab. 2. wynika, że rzetelność częściowa wyliczona dla poszczególnych konstruktów jest różna. Zdecydowanie największa spójność wewnętrzna występuje w przypadku konstruktów, w ramach którego dokonywany jest pomiar aspektów jakościowych, współczynnik Alpha Cronbacha na poziomie 0,85 wskazuje, że zastosowana skala pomiarowa jest wysoce adekwatna także do warunków kulturowych charakterystycznych dla populacji polskiej. Warunek założony w hipote-

zie H2a (współczynnik Alpha Cronbacha $> 0,5$) został również spełniony w przypadku konstruktów badawczych grupujących pytania dotyczące sposobu robienia zakupów (0,60) oraz sytuacji konsumpcyjnych (0,56). Natomiast w przypadku dwóch pozostałych konstruktów został spełniony warunek założony w hipotezie H2b (współczynnik Alpha Cronbacha $> 0,4$), współczynnik wyniósł odpowiednio: dla sposobu przyrządzania posiłków – 0,43 i dla motywów zakupowych – 0,48. Należy również zauważyć, że potwierdzone zostało także dodatkowe założenie wynikające z całościowej analizy narzędzia FRL – najmniej spójnym elementem narzędzia FRL dla populacji polskiej jest konstrukt dotyczący sposobu przyrządzania posiłków oraz, zidentyfikowany jako potencjalnie problematyczny konstrukt dotyczący motywów zakupowych (współczynnik Alpha Cronbacha $< 0,5$). Wyniki uzyskane w Polsce są więc zgodne z założeniami autorów metody oraz z rezultatami analiz w innych krajach – pomimo że w ramach poszczególnych konstruktów badawczych porównywalność międzykulturowa może być mniejsza, rzetelność całego narzędzia zawsze pozostaje wysoka [12].

Podsumowując analizę można zatem stwierdzić, że hipoteza H2 została zweryfikowana pozytywnie. Narzędzie FRL może być stosowane w polskich warunkach kulturowych z takim samym skutkiem, jak w innych krajach, zweryfikowanych w poprzednich badaniach. Uzyskane wyniki mogą być także użyte do porównań międzykulturowych, co jest głównym i zasadniczym celem stosowania badań za pomocą narzędzia FRL.

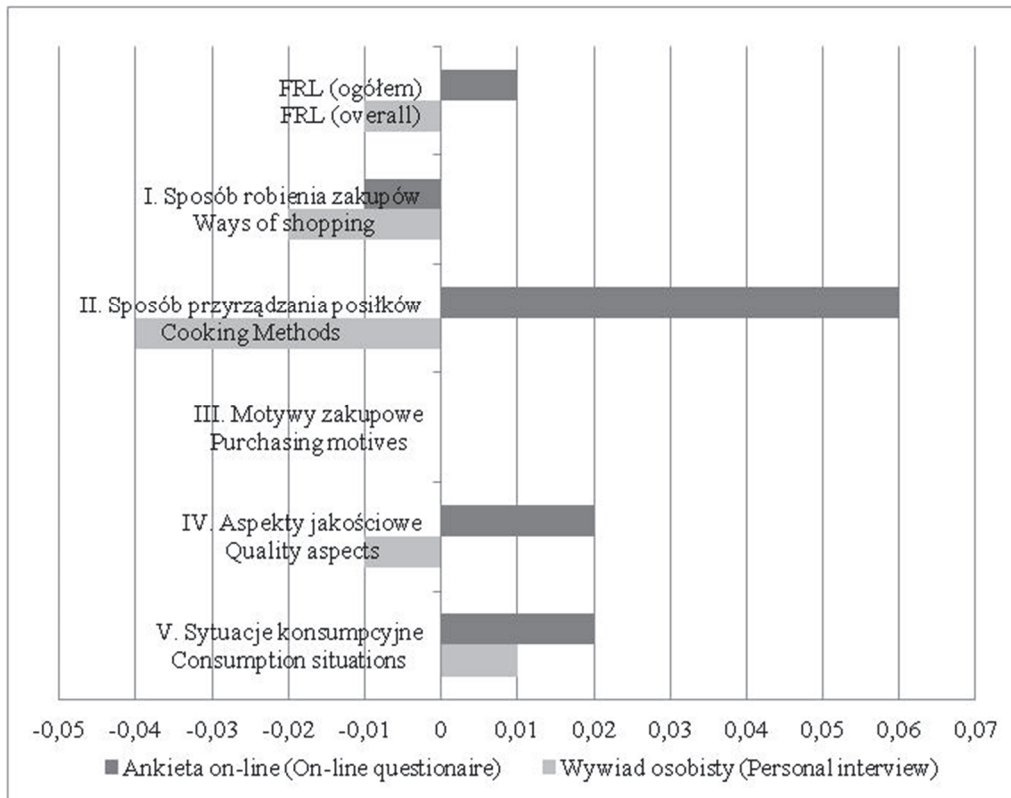
Ostatnią testowaną hipotezą była hipoteza o braku związku rzetelności narzędzia FRL ze sposobem przeprowadzania badań. Motywem podjęcia tematu był fakt, że twórcy narzędzia przeprowadzali badania wyłącznie w formie tradycyjnej [12], nie zakładali wykorzystania wywiadu on-line do przeprowadzania badania i dotychczas takie porównania nie były prowadzone. Biorąc jednak pod uwagę, że obecnie badania prowadzone tą drogą są powszechnie stosowane, a dla niektórych grup demograficznych Internet jest podstawowym kanałem komunikacyjnym, za słuszne uznano sprawdzenie, czy badania z wykorzystaniem narzędzia FRL mogą być przeprowadzone również w tej formie.

W celu weryfikacji hipotezy H3 została przeprowadzona analiza rzetelności w analogiczny sposób, jak w przypadku testowania hipotez H1 i H2 (tab. 1 i tab. 2), z tą różnicą, że współczynniki Alpha Cronbacha zostały wyliczone oddzielnie dla danych zebranych metodą wywiadu osobistego i oddzielnie dla danych zebranych za pomocą ankiety on-line. W celu sprawdzenia, jakie są różnice pomiędzy otrzymanymi miarami rzetelności skal, obliczono różnice pomiędzy:

- współczynnikami rzetelności dla wszystkich danych uzyskanych w trakcie badania a współczynnikami rzetelności dla danych uzyskanych metodą wywiadu osobistego,

- współczynnikami rzetelności dla wszystkich danych uzyskanych w trakcie badania a współczynnikami rzetelności dla danych uzyskanym metodą ankiety on-line.

Analizy wykonano, analogicznie jak w przypadku testowania dwóch pierwszych hipotez, zbiorczo dla całego narzędzia FRL oraz dla każdego z pięciu konstruktów badawczych oddzielnie. Wyniki przedstawiono na rys. 1.

Rys. 1. Różnice pomiędzy współczynnikami Alpha Cronbacha – wywiad osobisty i badania on-line

Fig. 1. Differences between Cronbach's Alpha indices - personal interview and on-line survey

Źródło: / Source: Opracowanie własne autorów / The authors' own study

Stwierdzono, że sposób zbierania danych nie miał wpływu na rzetelność skali i spójność zastosowanego narzędzia (rys. 1). Największe różnice wystąpiły w odniesieniu do konstruktów badawczych grupujących zagadnienia związane ze sposobami przyrządzania posiłków (-0,04 w przypadku wywiadu osobistego i 0,06 w przypadku ankiety on-line), w przypadku pozostałych konstruktów oraz całej skali FRL różnice były minimalne i w żadnym przypadku nie przekroczyły $\pm 0,03$.

Podsumowując, można stwierdzić, że różnice w żadnym z ww. analizowanych przypadków nie przekroczyły 0,1, w związku z tym hipoteza o braku wpływu sposobu zbierania danych na rzetelność badania za pomocą narzędzia FRL również została zweryfikowana pozytywnie.

Należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo wykazania rzetelności narzędzia FRL w przypadku gromadzenia danych drogą elektroniczną, dużym ograniczeniem tego sposobu zbierania danych jest brak możliwości zastosowania celowego doboru próby i dotarcia do respondentów ze ściśle określonych grup demograficznych. W związku z tym można stwierdzić, że pomimo niewątpliwych zalet badań on-line, można przyjąć hipotezę, że bardziej prawidłowe jest podejście polegające na stosowaniu dwóch równoległych sposobów dotarcia do badanych; hipoteza ta będzie testowana statystycznie podczas kolejnych etapów analiz zwyczajów żywieniowych Polaków wykonanych za pomocą narzędzia FRL.

Podsumowanie

Po ponad 10 latach od opublikowania pierwszej koncepcji FRL pozostaje ona najczęściej stosowanym narzędziem do badań konsumenckich we wszystkich obszarach związanych z żywnością i żywieniem. W bazie Science Direct w chwili obecnej znajduje się ponad 50 tys. publikacji, w których narzędzie FRL było wykorzystywane przynajmniej jako jeden z elementów prowadzonych badań, w tym ponad 200 razy do badań użyte zostało narzędzie w postaci zaproponowanej przez jej twórców. O popularności narzędzia świadczy także liczba cytowań – z analizy danych zamieszczonych w bazie Publish or Perish wynika, że artykuły, w których zostały opisane podstawy teoretyczne badania zwyczajów żywieniowych za pomocą narzędzia FRL były cytowane łącznie 289 razy [10].

W wyniku przeprowadzonych analiz pozytywnie zweryfikowano wszystkie hipotezy badawcze, można więc stwierdzić, że:

1. Narzędzie FRL jest rzetelną skalą pomiarową, która może być używana w polskich warunkach kulturowych.
2. Rzetelność cząstkowa narzędzia FRL liczona dla poszczególnych konstruktów badawczych jest mniejsza, jednak wystarczająca z punktu widzenia metodologii zaproponowanej przez autorów metody.
3. Rzetelność skali nie jest zależna od sposobu zbierania danych, w związku z czym możliwe jest użycie ankiety on-line w celu przeprowadzenia badań FRL.

Dowiedziano zatem, że zastosowanie w Polsce zestandaryzowanego narzędzia, bazującego na podstawach teoretycznych, umożliwiającego uzyskanie rzetelnych wyników, jakim jest FRL, jest możliwe i zasadne. Zastosowanie ww. narzędzia umożliwi systemową analizę zwyczajów żywieniowych w obrębie populacji polskiej, a w dalszej kolejności dokonanie porównań międzykulturowych na bazie wyników uzyskanych

w innych krajach. W ponad 20-letnim okresie stosowania FRL rzetelność narzędzia była wielokrotnie weryfikowana, a badania i analizy potwierdzały możliwość jej skutecznego stosowania w kolejnych krajach. W przypadku Polski, ze względu na pierwotny charakter niniejszych badań, wskazane jest weryfikowanie rzetelności narzędzia przy jego każdorazowym zastosowaniu. Biorąc jednak pod uwagę długoletnie doświadczenia międzynarodowe w zakresie stosowania narzędzia FRL można założyć, że weryfikacja rzetelności będzie miała każdorazowo pozytywny skutek.

Literatura

- [1] Babicz-Zielińska E.: Postawy konsumentów wobec nowej żywności. Zesz. Nauk. Akademii Morskiej w Gdyni, 2010, **65**, 16-22.
- [2] Balon U., Dziadkowiec J., Sikora T.: Badanie zwyczajów żywieniowych Polaków – wybrane wnioski z badań FRL 2013, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2013 [online]. Dostęp w Internecie [26.06.2014]: <http://nowa.uek.krakow.pl/files/common/wydzial-towaroznawstwa/katedra-zarzadzania-jakoscia/Wybrane%20wnioski%20z%20badan%20FRL%202013.pdf>
- [3] Balon U., Dziadkowiec J., Czarnacka E., Kołodziejczyk P., Sikora M.: Badanie zwyczajów żywieniowych Polaków – adaptacja i testowanie narzędzia FRL. W: Wybrane aspekty zarządzania jakością. Red. M. Salerno-Kochan. Wyd. Nauk. PTTŻ, Kraków 2014, ss. 54-61.
- [4] Baranowska-Skimina A.: Polacy a zwyczaje żywieniowe, 2013 [online]. Dostęp w Internecie [26.06.2014]: www.egospodarka.pl/94417,Polacy-a-zwyczaje-zywieniowe,2,39,1.html
- [5] Bredahl L., Grunert K.G.: An analysis of national and cross-national consumer segments using the food-related lifestyle instrument in Denmark, France, Germany and the United Kingdom. In: Advances in Asian-Pacific consumer research. R. Belle, R. Groves (Eds.). Association of Consumer Research, Provo, UT, 1997, pp. 64-65.
- [6] Bredahl L., Brunso K., Grunert K.G., Beckmann S.C.: Food-related lifestyle in Spain (MAPP project paper). The Aarhus School of Business, Aarhus 1996.
- [7] Brunso K., Grunert K.G.: Development and Testing of a Cross-Culturally Valid Instrument: Food-Related Life Style. Adv. Cons. Res., 1995, **22**, 475-480.
- [8] Brzeziński Z.: Metodologia badań psychologicznych. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2002.
- [9] Dorosh N., Boyko O., Kleszczewska E., Łogwiniuk K., Andryszczyk M.: Porównanie nawyków żywieniowych studentów na Ukrainie i w Polsce. Cz. I. Badania ankietowe. Hygeia Public Health, 2013, **48** (4), 526-531.
- [10] Dziadkowiec J.: Food Related Lifestyles (FRL). Problemy Jakości, 2014, **6**, 9-14.
- [11] Dziadkowiec J.: FRL – narzędzie do badania zwyczajów żywieniowych W: Wybrane aspekty zarządzania jakością. Red. M. Salerno-Kochan. Wyd. Nauk. PTTŻ, Kraków 2013, ss. 116-121.
- [12] Grunert K.G., Brunso K., Bisp S.: Food-related life style: Development of a cross-culturally valid instrument for market surveillance. MAPP working paper No 14. The Aarhus School of Business, Aarhus 1993.
- [13] Grunert K.G., Brunso K., Bisp S.: Food-related lifestyle in Great Britain (MAPP project paper)., The Aarhus School of Business, Aarhus 1995.
- [14] Grunert K.G., Brunso K., Bisp, S.: Food-related lifestyle in Germany (MAPP project paper). The Aarhus School of Business, Aarhus 1995.

- [15] Grunert K.G., Brunso K., Bisp S.: Food-related lifestyle: Development of a cross-culturally valid instrument for market surveillance. In: Values, lifestyles, and psychographics. L. Kahle, C. Chiagouris (Eds.). Erlbaum, Mahwah, NJ, 1997.
- [16] Grunert K.G., Brunso K., Bredahl L.: Food-related lifestyle in France and Germany. In: New developments and approaches in consumer behavior research (pp. 1-14). I. Balderjahn, C. Mennicken, E. Vermette (Eds.). Schäffer Poeschl-MacMillan, Stuttgart 1998.
- [17] Gulbicka B., Kwasek M.: Wpływ globalizacji na żywienia ludności w Polsce. IERiGŻ PIB, Warszawa 2007.
- [18] Gutkowska K., Ozimek I.: Wybrane aspekty zachowań konsumentów na rynku żywności – kryteria różnicowania. Wyd. SGGW, Warszawa 2005.
- [19] Jeżewska-Zychowicz M., Babicz-Zielińska E., Laskowski W.: Konsument na rynku nowej żywności: wybrane uwarunkowania spożycia. Wyd. SGGW, Warszawa 2009.
- [20] Kolarzyk E., Janik A., Kwiatkowski J.: Zwyczaje żywieniowe dzieci w wieku przedszkolnym. Problemy Higieny Epidemiol., 2008, **89** (4), 527-532.
- [21] Kolarzyk E., Szpakow A., Skop A.: Porównanie częstości spożycia wybranych grup produktów spożywczych przez studentów z Krakowa i Grodna. Problemy Higieny Epidemiol., 2005, **86** (1), 36-40.
- [22] Kołajtis-Dołowy A., Matysiuk E., Boniecka I.: Zwyczaje żywieniowe wybranej grupy dzieci 11-12-letnich z Białegostoku. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2007, **6** (55), 335-342.
- [23] Kozirok W., Baumgart A., Babicz-Zielińska E.: Postawy i zachowania konsumentów wobec żywności prozdrowotnej. Bromat. Chem. Toksykol., 2012, **3** (XLV), 1030-1034.
- [24] Lipowski M., Angowski M.: Zachowania rynkowe nabywców produktów żywnościowych w sklepach dyskontowych. Handel Wewnętrzny, 2014, **2** (349), 125-137.
- [25] Nowakowska K., Borkowska A.: Zwyczaje żywieniowe dziewcząt z rozpoznaniem anoreksji i ich matek. Psychiatria, 2006, **3** (3), 133-137.
- [26] Nowicki P., Sikora T.: Opinie klientów sieci barów bistro na temat higieny i jakości serwowanych potraw. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2012, **2** (81), 198-214.
- [27] Nowicki P., Sikora T.: Customer satisfaction of food quality and safety based on the example of bistro bars in Poland. Center for Quality, Faculty of Engineering, University of Kragujevac, Kragujevac 2011, pp. 619-623.
- [28] Poręba R., Gać P., Zawadzki M., Poręba M., Derkacz A., Pawlas K., Pilecki W., Andrzejak R.: Styl życia i czynniki ryzyka chorób układu krążenia u studentów uczelni Wrocławia. Pol. Arch. Med. Wew. 2008, **118** (3), 1-9.
- [29] Raport „Trendy w zwyczajach żywieniowych Polaków. Edycja 2012”, IPSOS, Warszawa 2012.
- [30] Scholderer J., Brunso K., Grunert K.G.: Means-end theory of lifestyle: A replication in the UK. Adv. Cons. Res., 2002, **29**, 551-557.
- [31] Sholderer J., Brunso K., Bredahl L., Grunert K.G.: Cross-cultural validity of the food-related lifestyle instrument (FRL) within Western Europe. Appetite, 2004, **42**, 197-211.
- [32] Sikorska-Wiśniewska G.: Nadwaga i otyłość u dzieci i młodzieży. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2007, **6** (55), 71-80.
- [33] Stefańska M.: Preferencje konsumentów w zakresie wyboru miejsca nabywania żywności ekologicznej. Zesz. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu, 2010, **609** (16), 215-226.
- [34] Szczepańska J., Lubowiedzka B., Szydłowska B., Pawłowska E.: Wpływ zwyczajów żywieniowych na występowanie próchnicy wczesnego dzieciństwa. Czas. Stomatol., 2007, **4** (LX), 249-256.
- [35] Szkodzin B.: Zwyczaje żywieniowe Polaków 2005. GfK Polonia [online]. Dostęp w Internecie [26.06.2014]: www.egospodarka.pl/10504,Zwyczaje-zywieniowe-Polakow-2005,1,39,1.html

- [36] Szwacka J.: Kierunki zmian na rynku żywnościowym w Polsce. Zesz. Nauk. SGGW – Ekonomika i Org. Gosp. Żywnościowej, 2007, **62**, 81-95.
- [37] Urbańska K.: Polacy a zdrowe odżywianie. IPSOS, 2011 [online]. Dostęp w Internecie [26.06.2014]: www.egospodarka.pl/72007,Polacy-a-zdrowe-odzywianie,1,39,1.html
- [38] Wądołowska K.: Zachowania i nawyki żywieniowe Polaków. Komunikat z badań nr BS/150/2010, CBOS, Warszawa 2010.
- [39] Włodarek D., Głąbska D.: Zwyczaje żywieniowe osób chorych na cukrzycę typu 2. Diabetologia Praktyczna, 2010, **1 (11)**, 17-23.
- [40] Żakowska-Biemans S., Gutkowska K., Sajdakowska M.: Segmentacja konsumentów z uwzględnieniem skłonności do zaakceptowania innowacji w produktach żywnościowych pochodzenia zwierzęcego. Handel Wewnętrzny, 2013, **4 (345)**, 141-154.

RELIABILITY OF FRL (FOOD RELATED LIFESTYLES) INSTRUMENT IN POLISH CULTURAL ENVIRONMENT

S u m m a r y

The Polish scientific achievements linked with habits and food preferences surveys are wide-ranging and varied, and the progressing globalization causes the interest in cross-cultural comparative analyzes to more and more increase. In order to obtain reliable results of such comparisons, it is necessary to apply standardized, cross-culturally validated tools.

One such tool is FRL (Food Related Lifestyles), an instrument used in research studies on dietary habits and preferences and designed, specifically, to make comparisons among different cultures or countries. The majority of European countries were surveyed using the FRL instrument. It was proved that the FRL instrument is capable of sufficiently withstanding cultural differences and can be applied in comparative studies.

The objective of this research study was to verify whether or not the FRL instrument is an accurate measuring scale and can be utilized in the Polish cultural environment. An additional objective was to check whether or not the method of collecting data (personal interview and on-line survey) impact the reliability of the FRL instrument.

Two data collection methods were applied (personal interview and on-line interview). In the case of personal interview, a two-stage stratified sampling scheme was applied. The place of residence (region) was a first-stage sampling unit (region), and the number of households was a second-stage sampling unit. The on-line questionnaire was freely available and all interested persons could fill it in. 948 respondents from all provinces in Poland and in all demographic groups provided their responses. The reliability was assessed using a Cronbach's alpha index pursuant to the methodology as proposed by Grunert et al.

Based on the analysis results, it was found that in the case of constructs relating to buying motives and methods for preparing meals, the accuracy of measuring scale was relatively low; however, it was confirmed that the FRL instrument was reliable with regard to Poland and suitable for cross-cultural comparisons.

Key words: reliability, cross-cultural comparison, Food Related Lifestyles (FRL), eating habits, consumer behaviour